

F.E.A. 42

*Een persoonlijk relaas over mijn belevenissen
in Duitsland in de oorlog '40 -'45*

door Henk Hollander

Met veel belangstelling las ik in het voorjaar van 1995 het boek van D.A. Klumpje *Razzia in de Noordoostpolder... en de wegvoering naar Duitsland*. Die belangstelling is niet zo verwonderlijk: ik heb die razzia en de wegvoering beide aan de lijve ondervonden als jongen van 18 jaar. En al direct in het voorwoord van Klumpje's boek trof mij de volgende passage: 'dat de Nazi's overall toe in staat waren kan worden afgeleid uit het feit dat een aantal polderwerkers op een gegeven moment werd ingedeeld bij de luchtafweer op de treinen. Zij werden verplicht tot het dragen van legeruniformen en fungeerden dan als munitieaanreiker...'

De razzia begon op 17 november 1944. In de polder ondergedoken om te ontkomen aan graafwerk langs de IJssellinie deed ik landarbeiderswerk op een boerderij (*Terwischa*) in de buurt van Ens vanuit het kamp Enservaart. Er was voor mij geen ontkomen aan...

Op 18 november zijn we per vrachtwagen of vrachtauto vervoerd van het kamp Enservaart naar kamp Vollenhove. Ik meen me te herinneren dat we in dat kamp Vollenhove één nacht hebben doorgebracht.

Van Vollenhove ging het te voet naar Meppel. In Meppel werden we ondergebracht in de Vledderschool. De legering was redelijk goed in het stro in de gymzaal. Van het eten herinner ik mij niets meer. Wel heb ik er nog bezoek gehad van mijn vader.

Ik heb geen kans gezien om te vluchten, al heb ik wel met plannen daarvoor rondgelopen. Ik heb het waarschijnlijk ook niet gedurfd. Een held ben ik beslist niet. Het is er in ieder geval niet van gekomen. Na een paar dagen in Meppel kwam dan de reis naar Duitsland per trein. Tot in het plaatsje Haren (Ems) onze tocht, althans voorlopig, ten einde was. En waar mijn verhaal pas echt begint...

Haren (Ems)

Haren bleek een klein stadje of dorpje te zijn aan de rivier de Ems. Het ligt ongeveer ter hoogte van het Nederlandse Emmen, tussen de Duitse plaatsen Meppen en Oldenburg.

Van de aankomst herinner ik mij niet veel. Ik weet niet meer of het morgen, middag of avond was toen we aankwamen. Wel dat we vanaf het station van aankomst onder geleide (waren het Duisters of was het Hollandse politie?) in colonne naar het centrum van het plaatsje gevoerd werden via een wat glooiende weg. In het centrum aangekomen passeerden we de 'Kino', en daar of in ieder geval daar in de buurt werd een deel van de groep achtergelaten. Die groep werd daar gelegerd en ik weet verder weinig of niets meer van hun wedervaren. De rest (waar ik dus bij was) ging door en werd ondergebracht in de 'Turnhalle' van de 'Volksschule'.

Dat gymnastieklokaal heeft gedurende ons hele verblijf in Haren onze groep tot onderkomen gediend. We werden gelegerd op stro in de gymzaal. Klimrekken, touwen en zo meer aan de wand. Aan het eind van de zaal een podium en bergruimte. Bij de ingang van het gebouw een halletje met wat toiletten en wasruimte, en naar ik mij meen te herinneren, een soort van vergaderkamertje.

Achter het gebouw een open terrein langs een vaart, aan de andere kant woningen. Op het achterterrein was, ter aanvulling op de paar toiletten, een open latrine gebouwd.

Het verblijf in Haren heeft tot na de jaarwisseling van 1944-1945 geduurd. Zeven dagen per week werd er gewerkt. Langs de Ems werden in de bosrand tankvallen en loopgraven aangelegd. Vrij zwaar werk, maar we deden het rustig aan. En het moet gezegd, we werden ook niet echt opgejaagd. Het ging er allemaal vrij gemoedelijk aan toe. Er was uiteraard wel toezicht en begeleiding en het werk moest wel doorgaan, maar er werd niet geschreeuwd of geslagen. In één van mijn brieven naar huis wordt gesproken over 'de Hollandse politie', en daarom denk ik dat het toezicht door die politie werd uitgeoefend, maar meer weet ik me daar niet van te herinneren. We moesten ook wel aan wegherstel werken. Vernielde stukken (bos-)weg (door oorlogshandelingen?) moesten we repareren door middel van boomstammetjes.

Dat werken viel dus eigenlijk wel mee, alleen: het was herfst, koud en nat weer, en de kleding die ik, net als veel anderen, bij me had was ten enenmale onvoldoende. Tegen de regen trachtte ik me een beetje te beschermen door middel van een stukje dekzeil met een gat waar mijn hoofd door kon. 't Hielp niet echt veel.

Henk Hollander.

Daarbij kwam dan nog, dat het eten slecht was en veel te weinig. Een klein stukje Duits brood met een schrapje margarine, een klein blokje kaas of worst, en een schaaltje met dunne watersoep waar hier en daar een boontje of een stukje groente in dreef. Te weinig dus om van te leven, te veel om van dood te gaan. De werkdagen duurden dan ook lang en het was allang donker als het sein werd gegeven dat we naar 'huis' konden marcheren.

In de loop van december kreeg ik last van een dik opgezette hand. Een paar keer per week hield een dokter spreekuur in het vergaderkamertje. Van hem kreeg ik een injectie en een paar dagen rust voorgeschreven. Ik heb die dikke hand zorgvuldig gekoesterd d.w.z. door erop te slaan geprobeerd

die zwelling zo lang mogelijk in stand te houden, maar met een dag of drie, vier was het toch wel bekeken en werd ik weer gezond verklaard.

Alleen met de kerstdagen zijn we dagen niet naar het werk geweest. Die dagen zijn voor de Duitsers kennelijk heilig. We kregen wat extra's te eten, er werden ook wat sigaretten uitgedeeld, er was zelfs een kerstboompje...

Het was met die kerstdagen wel erg koud. Het had flink gesneeuwd en gevroren. De eerder genoemde vaart opzij van het gebouwtje was dichtgevroren en op kerstmorgen werd daarop door de Duitse bevolking geschaatst en sneeuwballen gegooid. Men riep ons goede kerstdagen toe. Dat was gedurende ons verblijf in Haren het enige contact met de plaatselijke bevolking. Na het werk mocht niemand weg, iedereen moest binnen blijven.

De sfeer onder elkaar was vrij goed. Er werd soms wat gezongen. 's Avonds was er altijd wel iemand die een soort dagsluiting wilde houden voor het slapengaan. Maar er was ook wel sprake van onderlinge naijver. Er werd ook wel eens wat gestolen. De eerder genoemde sigaretten bijvoorbeeld ben ik daardoor weer kwijtgeraakt. Dat was op zich niet zo'n ramp, want roken deed ik toen (nog) niet, maar toch waren sigaretten kostbaar, want je kon

ze ruilen voor een stuk brood of een stukje margarine. Weinig solidariteit dus...

Rond de kerstdagen deden allerlei geruchten de ronde. We zouden binnenkort vertrekken. We zouden binnenkort naar huis gaan. 't Werk was zo ongeveer klaar werd gezegd, en de Duitsers hadden ons niet meer nodig. In één van mijn brieven schreef ik dat er gezegd werd dat we via Oldenburg, waar we zouden worden verzameld, weer naar Nederland zouden worden gebracht. Alles wees er wel op dat er verandering op til was. Tussen de kerstdagen en nieuwjaar is er niet veel meer gewerkt. We mochten 's middags eerder naar 'huis' en het kwam allemaal niet zo precies meer.

Van het verloop van de oorlog wisten we in die dagen erg weinig. Er waren geen kranten en we spraken geen mensen. Van de jaarwisseling hebben we weinig gemerkt.

Toen kwam dan, ik meen in de eerste week van januari 1945, het bericht dat we daags daarop gingen vertrekken. Naar huis, in ieder geval naar Nederland. De weinige bezittingen moesten ingepakt worden, en we dienden ons reisvaardig te maken. Zou het dan toch waar zijn...?

En ja, de volgende dag was 't zo ver. Ik meen dat het al tegen de avond liep, toen we weer langs die glooiende weg naar het station gingen en in de trein. En op een gegeven moment zagen we weer het station Leer, heel dicht bij de Nederlandse grens. De trein hield daar een tijdje stil. Maar toen die weer ging rijden, was dat niet naar de grens. Tegen middernacht kwamen we aan op het station Oldenburg. De verzamelplaats dus. Dachten we...

Oldenburg

Toen de trein in Oldenburg tot stilstand was gekomen zagen we door de verduisterde raampjes schimmen rondlopen en we hoorden geschreeuw van bevelen. Onmiskenbaar Duits. De deuren werden geopend en we moesten eruit komen. Bewapende Duitse soldaten stelden ons op in colonne en na enige tijd gingen we met onze weinige bagage op mars en verlieten het station. Van het verloop van die mars weet ik niet veel meer dan dat het niet zo ver lopen was. En op een gegeven moment stonden we op een groot plein, behorende bij een groot gebouwencomplex, alwaar werd bevolen dat we ons met onze bagage ordelijk moesten opstellen.

Een tijdje daarna werden we kort toegesproken door een of andere hoge militair. Hij heette ons welkom in de FLAK-kazerne van Oldenburg, waar we, zo maakten we uit zijn woorden op, een paar dagen zouden blijven om daarna terug naar huis te gaan... Vervolgens gingen we groepsgewijs onder

begeleiding van enkele soldaten het gebouw binnen, de trap op naar de eerste verdieping.

We bleken ons echt in een Duitse kazerne te bevinden. Een lange gang, kamers, (lege) geweerrekken langs de wanden. Telkens een groep van een man of tien, twaalf kreeg een kamer toegewezen. Daarin aan weerskanten ijzeren kribben, tweehoog gestapeld, met stromatras en een paar harde soldatendekens, bij elk bed een kastje. Op de gang waren goede toiletten, er was ook goede wasgelegenheid, maar iedereen was zo moe dat we binnen de kortste keren in de bedden lagen en sliepen... 't Was allemaal veel beter dan we de laatste zes weken gewend waren geweest. De bedden waren hard maar kostelijk. En over een dag of wat gingen we immers naar Nederland terug. Dachten we...

De volgende dag deden er geruchten de ronde: er waren mannen of jongens, Nederlanders, Rotterdammers of in ieder geval uit West-Nederland. Die waren er al een paar dagen en liepen nu rond in een Duits legeruniform van de Luftwaffe... Daar zouden ze toe zijn gedwongen. Maar ja, wat doe je met geruchten...

Maar die geruchten waren wel hardnekkig. En al gauw bleek het juist te zijn, we ontmoetten ze in de kantine. Om kort te gaan: diezelfde dag nog of de dag erna werden we verzameld, toegesproken door een hoge Duitse militair, die sprak over 'strijd tegen het bolsjewisme, de dreigende ondergang die alleen gekeerd kon worden door aller medewerking' enz. En zonder veel plichtplegingen werd ons aangezegd onze schamele burgerkleren af te leggen en te verwisselen voor andere kleding: legerondergoed, een luchtmachtgrijs uniform, een kepie, een koppelriem, schoenen. Het uniform zonder enig distinctief. En nadat iedereen er zo ongeveer uitzag als Duits soldaat, werd ons kort en goed meegedeeld, dat we nu onder de krijgstuicht stonden en dat er naar gehandeld zou dienen te worden...

Hoe werd deze ingrijpende gebeurtenis ervaren? Werd er dan niet geweigerd? Werd er geen verzet gepleegd? Het ging uiteindelijk toch om een groep van enige honderden mannen uit de Noord-Oostpolder, uit Rotterdam, Amsterdam, Den Haag... Lieten die zich dat allemaal zo maar welgevallen?

Voorzover ik weet, heeft een aantal mannen één of meer gesprekken gehad met de kazernecommandant. Van verder verzet is geen sprake geweest. We waren geschokt, we geloofden het eigenlijk niet. We meenden dat het een vergissing was, die op korte termijn wel weer ongedaan gemaakt zou worden. Ze hadden ons toch gezegd, dat we -via Oldenburg, dat wel - weer naar

huis zouden gaan? En we waren immers in Oldenburg terechtgekomen, toch? Daar komt waarschijnlijk bij, dat de situatie waarin we ons bevonden nu dan wel niet zo fraai was, maar we hadden nu toch wel goed onderdak, goede voeding, goede kleren (sic), goede bedden?

Toch blijf ik het, ook nu nog na vijftig jaar, vreemd vinden dat we er zo 'ingetuind' zijn. Ik heb daar geen verklaring voor. Voor zover ik weet was de groep beslist niet Duitsgezind, laat staan Nazi- sympathiserend. Onverklaarbaar.

En van Duitse kant? Behalve misschien de hoogste kazerneleiding was men allesbehalve fanatiek. Het kader kwam merendeels van het front in Normandië of van het Oostfront en had daar al wel het nodige meegemaakt en er eigenlijk schoon genoeg van...

Ik heb het er altijd op gehouden dat er waarschijnlijk sprake is geweest van een misverstand, een groepsverwisseling misschien, een fout van een of andere Duitse militair, die niet meer zonder brokken hersteld kon worden. Maar ik weet het niet, het blijft gissen.

F.E.A. 42

Er was geen ontkomen aan: er werd ons verteld, dat we nu tot de Flak Ersatz Abteilung 42 behoorden en als zodanig zouden worden opgeleid... De F.E.A. 42 bleek een reserveafdeling te zijn voor de bediening van het FLAK-geschut op de treinen die materieel en personeel vervoerden door Duitsland en de bezette gebieden en uiteraard naar de fronten. Niet niks dus.

En die opleiding begon al snel. We werden ingedeeld in een peloton, en we werden aangesproken met 'kanonnier'. 's Morgens werd de 'batterie' gewekt door luid geroep, snel wassen, aankleden, daarna de kamer 'sauber machen', dan ontbijten. Vervolgens aantreden op de appelplaats, waarmee de 'dienst' dan begon.

Ik ben nooit in Nederlandse dienst geweest (afgekeurd), en ik weet daar dus het fijne niet van. Maar ik denk dat die Duitse opleiding zo ongeveer overeenkwam met een militaire opleiding in Nederland. Met dat verschil dat we nooit de beschikking hebben gehad over een persoonlijk wapen en ook nauwelijks op enig wapen werden getraind. De opleiding bestond hoofdzakelijk uit exercitioefeningen: linksom, rechtsom, rechtsomkeert, looppas, 'im Schritt' enzovoort. Daar valt dus slechts weinig over te vertellen, maar het was wel haast iedere dag een paar uur.

Verder theorielessen: vaak vliegtuigherkenning, lessen over het uit elkaar halen, poetsen, en weer in elkaar zetten van een karabijn, op gezette tijden (een keer per twee weken?) was er de zogenaamde 'Politische Stunde', waar-

bij een of andere officier een voor ons bijkans onbegrijpelijke lezing hield over Hitler, het Nationaal-Socialisme, het Bolsjewisme en zo meer: een poging tot hersenspoelen dus. Verder nogal vaak zingen: Duitse soldatenliederen...

Ik herinner me dat ons een enkele keer gevraagd werd iets 'Holländisch' te zingen, waar dan van harte aan voldaan werd. Het lied van Piet Hein en zijn zilvervloot vonden ze prachtig... Oranje Boven ook!

Later, na een week of vier, moesten we ook oefenen aan het zgn. 'drieling-geschut', een (nieuw) luchtafweerwapen met drie lopen, bestemd voor de treinen. Twee of drie van die dingen stonden opgesteld in een loods op het kazerneterrein. Er is door ons nooit mee geschoten, het ging om de technische handelingen en vooral het aanreiken en plaatsen van de munitie. Slechts één keer is er echt geschoten: per peloton moesten we naar een schietbaan ergens in de buurt, waar we één voor één (liggend) een karabijnschot moesten lossen op een schietschijf. Ik bracht er niet veel van terecht, de anderen meen ik, evenmin.

Zo ongeveer is het dus zes weken gegaan. Er valt verder eigenlijk niet zoveel van te vertellen. Misschien wat losse voorvallen:

Onze 'meerderen' hadden natuurlijk niet altijd een even goeie bui. Elke kleinigheid werd dan afgestraft, individueel of voor het hele peloton. Het bekende 'pompen', of rondjes hardlopen rond de appèlplaats. Bedden- of kamercontrole, waarbij bedden, kastjes en de kamer volledig overhoop werden gehaald. Het 's avonds naast de bedden commanderen, aan- en uitkleden en weer opnieuw, een aantal keren achter elkaar...

Zo nu en dan 'Fliegeralarm', waarna allen naar de kelder moesten en afwachten tot het sein 'veilig' werd gegeven. Dat gebeurde ook wel in de nacht, maar voorzover ik weet is er nooit iets bijzonders gebeurd.

Zoals gezegd: de verzorging was naar omstandigheden redelijk goed, het eten evenzo, maar de toekomst was uiteraard erg onzeker. Nieuws over de oorlog hoorden we bijna niet, geen kranten, geen radio, alleen maar Duitse propaganda.

Een keer moesten we naar de bioscoop. Daar werden dan een paar propaganda-oorlogsfilms gedraaid, waarin Duitsland uiteraard 'op alle fronten won', en verder een mierzoete 'Heidi' film. Verder zijn we als groep een keer in de gelegenheid gesteld een café te bezoeken, onder geleide. Niet om over naar huis te schrijven.

Twee dagen en een nacht heb ik doorgebracht in het 'kazerne-lazaret' op de diagnose 'angina'. Ik had me echter op ziekenrapport gemeld met klachten

over een kapotgelopen voet (gevolg van de zware en onwennige soldatenkistjes). Ik heb me de angina maar laten welgevallen en m'n voeten wat rust gegund en behandeld met een bij de verpleegster losgebedeld smeerseltje. Dat hielp ook nog, maar na twee dagen volgde dus wel het ontslag. Toen er een week of vier voorbij gegaan waren, volgde er een soort 'medische keuring', die echter niet zo veel voorstelde. Iedereen werd goedgekeurd. Na ongeveer zes weken was de 'opleiding' klaarblijkelijk afgerond, en werden de geruchten dat we binnenkort gingen vertrekken, steeds sterker. Namen werden gehoord: Wilhelmshafen, Ludwigsburg, Ludwigshafen. Totdat op een goeie (of kwade) dag het bevel kwam om ons gereed te maken voor vertrek. Dat was dus februari 1945. En het werd: Donaueschingen. Achteraf bezien ben ik er niet meer zeker van met hoevelen we daar aankwamen. Wellicht zijn andere groepen uit Oldenburg ergens anders terechtgekomen. In mijn herinnering waren we in Donaueschingen met niet meer dan zo'n 75 man. In Oldenburg waren dat er veel meer.

Donaueschingen

Het stadje Donaueschingen ligt in Zuid-Duitsland in het Zwarte Woud bij de oorsprong van de Donau. Van de reis per trein Oldenburg-Donaueschingen; dwars door Duitsland in oorlogstijd herinner ik me niets meer en ik kan er dus ook niets over opschrijven.

We werden in Donaueschingen ondergebracht in een groot huis aan de overkant van de 'stationsweg'. Daar sliepen we niet meer op de gerieflijke kribben als in Oldenburg, maar het werd weer op stro op de vloer. Geen bergkastjes meer, geen douches, een paar simpele wasbakken, de toiletten beperkten zich naar ik meen tot een latrine en een paar hokjes op het achterterrein. Niet veel bijzonders dus en een duidelijke terugval vergeleken bij Oldenburg.

Het stadje zelf was, toen we er kwamen, nog redelijk intact, hoewel er al wel veel vernield was. Toen we er vertrokken, na weer ongeveer zes weken, was het een grote puinhoop...

Welke taak werd ons opgelegd daar in Donaueschingen? Dat was in hoofdzaak puinruimen na de beschietingen en bombardementen die het plaatsje rond de tijd van onze komst kreeg te verduren. Donaueschingen lag aan een kennelijk nogal belangrijke spoorlijn waar geregeld aanvallen op werden uitgevoerd. Maar ook het stadje zelf was vaak doelwit van de lucht-aanvallen. Er waren veel opslagplaatsen die het zwaar te verduren hadden. Ons onderkomen lag zoals gezegd aan de stationsweg en het spoorwegemplacement, zo'n honderdvijftig meter breed. Aan de overkant waren heu-

vels, waarin schuilplaatsen waren gemaakt, gangen van enige meters breed en toegankelijk via zware houten deuren. Bij luchtalarm moesten we dus hard lopend over het emplacement naar de overkant. Je werd na enige tijd tamelijk handig in dat springen over de rails. Een enkele keer heb ik, op weg naar de overkant, moeten schuilen achter stapels spoorbielzen. Het is me ook een keer overkomen dat ik, bijna bij de reddende ingang van de schuilplaats, kogels achter me in het zand hoorde inslaan. Die waren afkomstig uit het vliegtuig dat rakelings over me heen scheerde.

En op een keer lag ik weer achter zo'n stapel bielzen te wachten op het moment dat de tocht naar de schuilplaatsen enigszins veilig kon worden voortgezet, toen er, naast mij, iets in het zand plofte. Het bleek een soort 'vin' te zijn en moest afkomstig zijn van een vliegtuigbom... Ik heb het ding meegenomen en nog tot na de terugkeer in Nederland bewaard. Later ben ik het kwijtgeraakt, ik weet niet hoe...

Nog een andere schuilplaats was er in een op enige afstand gelegen oud gebouw met kelders. Naargelang de omstandigheden maakten we daarvan ook wel eens gebruik.

Dat luchtalarm kwam op den duur zo vaak en duurde dan ook zo lang, dat er van puinruimen niet zo veel meer terechtkwam. Bovendien groeide door de voortdurende beschietingen en bombardementen de hoeveelheid puin steeds maar aan. Onbegonnen werk dus, maar ja.

Ook 's nachts was 't vaak raak en moesten we ons stroleger uit. Ik herinner me dat we op een nacht na een alarm eruit moesten, om te helpen (door het doorgeven van emmers water) een brand te blussen die woedde in een schoolgebouw, dat gedeeltelijk was ingestort. Onder dat gebouw was een kelder waarin zich mensen bevonden die er niet meer uit konden. Die kelder liep langzaam onder water...

Ik merk dat mijn verhaal eigenlijk steeds chaotischer wordt en fragmentarischer. Allerlei vage herinneringen komen boven en het is erg moeilijk daar enige lijn in aan te brengen. Misschien moet ik dat ook maar niet proberen en 't maar houden bij die losse voorvallen. 't Was nu eenmaal chaotisch. 't Kwam er in Donaueschingen op aan te overleven, niet meer en niet minder.

Donaueschingen werd dus steeds meer: puin, ruïnes, stank. Door het centrum liep een water, een soort kanaal (was dat de Donau?). Het water was goor en stonk afschuwelijk. Van alles dreef erin. We hebben er zelfs wel eens lijken in zien drijven. En dat was dan het water waarmee we een ton moesten vullen bij ons onderkomen en dat we moesten gebruiken om ons zo

goed en zo kwaad als dat ging een beetje schoon te houden, want de waterleiding werkte niet meer. We moesten er ook ons eetgerei in afwassen...

De lezer kan hier wel uit opmaken dat het met de hygiënische omstandigheden niet al te best meer gesteld was. Van schone kleren was al lang geen sprake meer. Schoon en heel ondergoed? Een lachertje. Van tijd tot tijd spoelden we dat uit (in datzelfde gore water) en hingen we het te drogen. Kleren gingen kapot en konden niet meer dan provisorisch gerepareerd worden. Sokken droegen we al niet meer, die waren vervangen door voetlappen. Er was geen zeep, geen heet water, niets van dat alles.

Geen wonder dat we binnen de kortste keren onder de luizen zaten. Niet één, niet tien, maar tientallen, zo niet honderden. Zo nu en dan gingen we dus op luizenjacht: eerst uitschudden, daarna vangen of doodslaan met een hamer. Die luizen werden onze doodsvijanden, erger dan de Duitsers... Hoe we onder die omstandigheden en daarbij ook de ronduit slechte voeding redelijk gezond zijn gebleven, mag rustig een wonder worden genoemd.

Op een avond kregen we het bevel alle persoonlijke spullen in te pakken en ons gereed te houden voor vertrek. Dat vertrek kwam 's nachts om een uur of twee, en die nacht en een stuk van de volgende dag liepen we met de volle bepakking op de rug een mars van naar schatting zo'n dertig kilometer! Wat bleek: we waren op weg naar een kazerne, waar we na aankomst binnengingen in het souterrain, daar onze kleren moesten uittrekken en gezamenlijk douchen. In het plafond was een aantal sproeiers aangebracht, die centraal werden bediend. Eerst afspoelen met warm water, daarna was er kennelijk zeep aan toegevoegd, daarna weer afspoelen en afdrogen. Dat was ondanks alles een heerlijkheid.

De kleren waren ondertussen ingenomen, en werden gewassen en in ovens ontluisd. Wachtend op de kleren werden we ter controle nagekeken door een tweetal Duitse 'Mädel' in uniform. (Ik heb achter die controle ook wel eens een controle op geslachtsziekten gezien, of misschien wel naar ons al dan niet 'arisch' zijn...) Daarna kregen we de kleren en de andere spullen weer terug en konden ons aankleden.

Het was al vrij laat in de avond toen we de terugweg moesten aanvaarden. Een aantal, waaronder ik, gaf te kennen op dat ogenblik niet in staat te zijn opnieuw een lange mars te maken, en warempel, de protesteerdere kregen voor die nacht een bed aangeboden in de kazerne.

De volgende morgen moesten we de terugweg aanvaarden, en in de loop van de middag kwamen we weer in Donaueschingen aan. Toch frisser en monterder dan toen we vertrokken.

De trein

De in het vorige hoofdstuk beschreven gebeurtenissen en de chaotische toestanden waren natuurlijk niet bevorderlijk voor de discipline en de tucht. Op mij persoonlijk heeft het een uitwerking gehad van verregaande onverschilligheid en daarmee gepaard gaande onvoorzichtigheid. Ik trok mij weinig meer aan van bevelen die werden gegeven en probeerde nogal eens me 'te drukken'. Zo zag ik op een keer kans om, direct na afmars naar de werkplek (puinruimen), me van de kleine colonne ongemerkt los te maken, ging terug naar de verblijfsruimte en heb me daar een aantal uren in m'n eentje bezig gehouden met 'persoonlijke verzorging' (luizen vangen, beetje wassen e.d.). Ze (de Duitse leiding) hebben het wel gemerkt, maar het heeft om een of andere reden geen gevolgen gehad.

Op dezelfde manier heb ik me 's nachts ook een keer onttrokken aan een brandblusactie in de buurt na een luchtaanval. Ben weer gaan slapen, maar niet echt rustig. Ook dat had geen gevolgen. Ik werd er wellicht wat overmoedig door (of was het soms een beetje erg naïef?). De volgende ont-trekking aan de dienst had namelijk wel degelijk gevolgen...

Op een dag, het was prachtig voorjaarsweer en ik zag verschrikkelijk op tegen weer lange uren werken in stof, puin, stank en ellende, heb ik me weer uit de groep losgemaakt. Ik ben een beetje gaan zwerven en kwam terecht even buiten Donaueschingen aan de oever van de rivier. Dat moet wellicht de Donau geweest zijn, maar achteraf ben ik daar niet zo zeker van. Het was namelijk zoals ik mij herinner, een rivier van toch wel behoorlijke breedte en er was ook wel scheepvaart op en ik vraag mij dus af of de Donau zo dicht bij de oorsprong al wel zo'n breedte gehad kan hebben. Maar toch...

Ik heb de dag daar heerlijk in het zonnetje aan de waterkant doorgebracht en niemand die me daar lastig viel. Zo nu en dan voer er een boot voorbij, ook wel met militairen erop, zo nu en dan passeerden fietsers, een enkele auto. En ook in de lucht was het ondanks het mooie weer, die dag rustig. Het was heerlijk daar aan het water

Maar dat kon natuurlijk niet zo blijven. Ik had niets te eten of te drinken bij me en tegen het eind van de middag ben ik maar weer de weg teruggegaan, toch wel een beetje ongerust over wat er misschien ging komen. En men had mij kennelijk gemist...

Over de gevolgen van mijn 'ongeoorloofd afwezig zijn' zal ik kort zijn. Na een donderspeech van de commandant voor het 'front van de hele groep' moest ik de volgende dag bij hem op zijn kamer de orders afhalen. Uit een

magazijn in het stadje werd ik bevoorrad: wat extra kleding, wat etensrantsoenen en zo, en nog diezelfde dag werd ik afgeleverd op het stationsemplacement, waar ik mij moest melden bij de commandant van de Flak-eenheid op een goederentrein die daar klaar stond.

De trein was onbeladen. In het midden van het transport de Flak: een onderkomen voor de bedieningsmanschappen (4 à 6 man) en de geschutsstelling (een enkelloops luchtafweerkanon op een draaibaar onderstel).

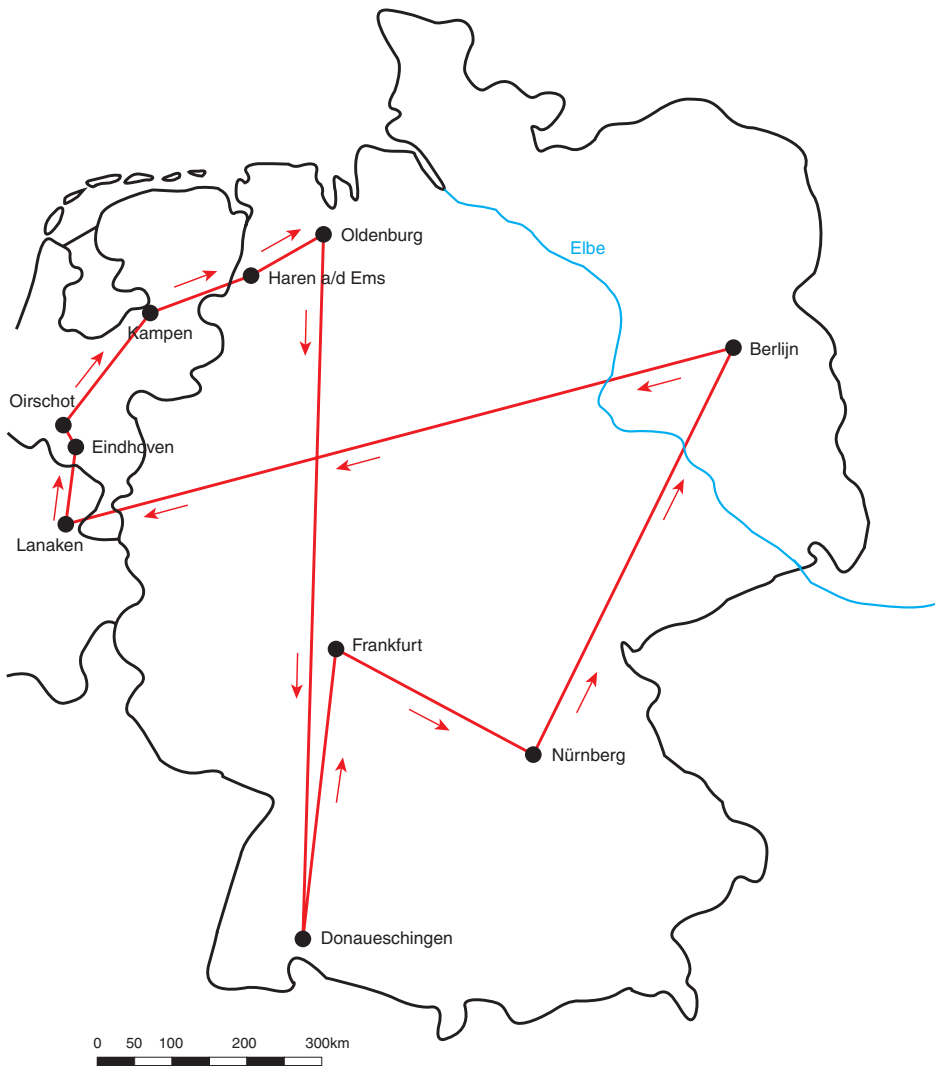
Op die Flak-stelling heb ik twee nachten en bijna twee dagen doorgebracht. Ik moest mij bezig houden met het schoonpoetsen van de granaten. Bij alarm zou mijn taak zijn het aanreiken van de munitie aan de bedienende manschappen. Zover is het niet gekomen: wel een keer alarm en dus op je plaats. In de lucht een dreigende Engelse jager, maar die verdween (gelukkig) weer. Verder moest ik in de tweede nacht een aantal uren wacht lopen, alleen, maar ik merkte wel dat ik in de gaten werd gehouden en dus eigenlijk niet alleen was.

Het transport is na de eerste nacht vertrokken met voor mij onbekende bestemming. Het kwam echter niet verder dan Karlsruhe, en op de tweede dag werd ik weer van de trein gehaald door twee officieren, die mij, dreigend en met getrokken pistool, opwachtten en mij tamelijk schreeuwerig toespraken. Het bleek echter het einde van mijn treinavontuur te zijn, want ik werd gebracht naar een of ander onbekend gebouw, waar ik tot mijn verbazing de hele ploeg uit Donaueschingen aantrof, met al hun bagage. En het bleek dat we opnieuw op transport gingen, waarheen? : bestemming onbekend.

Twee of drie dagen werden we, dit keer in goederenwagens, opnieuw dwars door Duitsland in oorlog gevoerd, langzaam rijdend, dan weer stilstaand. Soms moesten we de trein verlaten en dekking zoeken wegens gevaar uit de lucht, maar er gebeurde niets.

De route: ik herinner me er weinig van, Frankfurt naar ik meen, waar we overgebracht werden naar een andere goederentrein. Station Neurenberg. En een klein stationnetje Hallersleben, waar we enkele uren hebben stilgestaan en waar ik een potloodbriefje op een stukje papier heb geschreven aan mijn ouders in Kampen. Ik had nog een envelop in mijn bagage en heb het briefje op het stationnetje gepost zonder postzegel. Het is nooit aangekomen.

Uiteindelijk kwamen we toch op onze eindbestemming, en dat bleek dan Berlijn te zijn. We werden uitgeladen op station Schönefeld in het Oostelijk deel van Berlijn...

Berlijn

Berlin Schönefeld lag (ligt) zoals gezegd in het oostelijk deel van Berlijn, het latere Oost-Berlijn. Ons onderdak lag dichtbij het vliegveld Schonefeld, maar ook vrij dicht bij de stadsbebouwing. Daar hebben we overigens weinig van gezien, de oorlogssituatie was er gewoon niet naar en we hadden er weinig gelegenheid toe.

Het onderdak was een simpele houten barak, zonder enige luxe, zonder sanitaire voorzieningen, behoudens wat latrines achter het gebouw. Maar daar waren we inmiddels al wel aan gewend geraakt. Er moest weer op stro

op de vloer geslapen worden. Eten was zeer minimaal en van slechte kwaliteit. Dicht bij ons onderkomen was een soort kamp, waar we een enkele keer wel eens bewoners van spraken. Ik weet er verder weinig meer van, maar er waren wel Nederlanders bij.

Er was heel vaak luchtalarm. Waar we dan schuilden weet ik eigenlijk niet goed meer: ik meen soms in kelders van de hierboven genoemde stadsbebouwing, ik herinner me ook iets van schuilen bij de ingang van het nabijgelegen kamp.

Werken moesten we op het vliegveld. We moesten er gaten maken in één van de betonnen startbanen. Daar werden dan later springladingen in aangebracht, nodig om de banen onklaar te maken als de Russen zouden komen. Want daar moest zo onderhand duchtig rekening mee worden gehouden.

Het was inmiddels eind maart geworden en aan alles kon je merken (en hopen) dat de oorlog op z'n eind liep. Op dit punt van mijn verhaal aangekomen, realiseer ik me opnieuw dat ik eigenlijk weinig of niets meer scherp in beeld kan krijgen. Ik zal me moeten beperken tot de grote lijn en dat zal al moeilijk genoeg worden.

Later in april was het bijna dag en nacht luchtalarm. Berlijn werd gebombardeerd door Amerikaanse, Engelse en ook wel Russische vliegtuigen. En het was soms wel akelig dichtbij. Als 's avonds de eerste 'gidsen' kwamen, dan werd in een groot vierkant met lichtballen het te bombarderen gebied afgebakend. Gelukkig hebben we er nooit middenin gezeten. Maar de gedachten gingen toch altijd uit naar de mensen voor wie dat wel het geval was... Ondanks alles.

Naar ik meen in de tweede helft van april was het Oostfront zo dichtbij gekomen, dat we het kanongebulder duidelijk konden horen. Het kon niet lang meer duren. Volgens geruchten waren de Amerikanen en Engelsen zo ongeveer bij de Elbe aangekomen, en bleven daar steken. Er werd beweerd dat de verovering van Berlijn en van het gebied tot aan de Elbe overgelaten zou worden aan de Russische troepen.

Op 21 of 22 april hoorden we door luidsprekers op het vliegveld Hitler nog een rede uitspreken bij gelegenheid van zijn verjaardag. Nog steeds predikte hij de overwinning. Berlijn zou niet vallen, tenzij over ieders lijk...

Het kanongebulder werd steeds luider. Op een morgen werden we allemaal bij elkaar geroepen, en werden we gemaand ons te melden als vrijwilliger bij de verdediging van Berlijn. We zijn daar wijselijk niet op ingegaan, en, waarom weet ik niet, er werd niet verder op doorgegaan.

Er werden vanuit Amerikaanse vliegtuigen pamfletten uitgestrooid. Daarop stond een oproep aan alle 'Wehrmachts-Angehörigen' zich over te geven en geen verzet te plegen. De wapens moesten worden neergelegd, en ongewapend moest onder bescherming van een witte vlag de overgave volgen. Alle wegen moesten worden vrijgemaakt: het waren nu uitsluitend geallieerde verkeerswegen. Ik heb lange jaren zo'n pamflet bewaard, maar ben het nu toch kwijt.

Aan alles was te merken dat het op z'n einde liep. Duitse militairen deelden op een dag aan ieder van ons een gestencilde brief uit, die in het Russisch was gesteld. Die brief was afkomstig van de Zweedse ambassade. De tekst hebben we nooit geweten, maar er werd gezegd dat de brief uitleg gaf over onze situatie en onze Nederlandse nationaliteit. Ik denk dat die brief er toe heeft bijgedragen dat we het er levend vanaf gebracht hebben. Later heb ik, bijvoorbeeld van dwangarbeiders, wel gehoord dat ook zij een dergelijke brief hadden gekregen.

En dan kwam de avond dat de Duitse leiding ons voor de keus stelde: het front was op enkele kilometers afstand. We konden gaan, we konden blijven en afwachten. Maar zij gingen er vandoor, dat was duidelijk. Wat nu te doen? Er werd overlegd. Er ontstond spontaan een groepje mensen dat de leiding nam. Na enige tijd kwam vast te staan dat een deel van de groep de voorkeur gaf aan 'blijven en afwachten'. Maar het grootste deel besloot om weg te gaan. Bij dat grootste deel heb ik me aangesloten en in de loop van de avond, het was al donker, gingen we op pad. Waarheen? Op goed geluk. Naar het westen, richting Nederland. Maar Nederland was ver weg. En hier was een oorlog aan de gang, die dan wel op z'n einde liep, maar waar we nog lang niet uit waren.

Waren we bang? Ik weet het niet, maar ik denk het wel. Het kanongebulder was dichtbij en onafgebroken. De toekomst ongewis. Het vaderland ver weg.

Bevrijding?

Ik had met mezelf overlegd dat het misschien het beste zou zijn me steeds bij de grootste groep aan te sluiten. En zo gingen we dus die avond, in het donker, op weg. De Duitse leiding was achtergebleven, maar dat betekende natuurlijk ook dat we absoluut niet wisten waar we heen moesten. Kanongebulder op niet al te grote afstand, zo nu en dan mitrailleurvuur, een avondhemel die in brand stond.

Ik weet niet meer met hoeveel man we waren. Ik denk dat er zich ook man-

nen bij bevonden uit het naburige kamp. Was dat soms een concentratiekamp geweest?

Toen we zo één of anderhalf uur gelopen hadden, werden we tegengehouden door een Duitse wachtpost, die ons terugstuurde. De weg die voor ons lag, lag onder vuur, zo maakte hij ons duidelijk. Een deel van de groep vond het al niet meer verantwoord om verder te gaan en ging terug. De rest, waaronder ik, sloeg een andere weg in. In de loop van de avond haakten steeds meer mannen af en de verder sjokkende groep werd steeds kleiner. Op het laatst waren er naar schatting nog zo'n vijftientig man over.

Het zal een uur of twee in de nacht zijn geweest, toen het gebulder van het geschut wat minder werd. Er werd besloten dat we wellicht nu maar een onderdak voor de nacht moesten zoeken. Twaalf van onze mensen zochten onderdak in een klein leegstaand schoolgebouwtje. De overige dertien waaronder ik, gingen nog even verder en kwamen aan een doorgang in een spoor-dijk. Daar werden we weer tegengehouden door Duitse soldaten, die ons terugstuurden. We begrepen dat daar Duitse troepen in stelling lagen. We gingen terug en vonden een leegstaand huis waar we in konden en in de kelder wat brood vonden en een plekje om te rusten en misschien wat te slapen. 's Morgens vroeg ging één van ons op pad om in het schoolgebouwtje te kijken hoe het met de anderen was. Hij vond er alleen maar een puinhoop en geen mensen...

Na ons zo goed en zo kwaad als dat ging een beetje te hebben opgeknapt, besloten we weer op pad te gaan. Het was nog steeds vrij rustig buiten. Op een 150 meter achter het huis liep de al eerder genoemde spoordijk. We verlieten het huis door de achterdeur. We waren nog niet buiten of een paar soldaten vertoonden zich op de dijk schreeuwden iets onbegrijpelijks en maakten gebaren dat we met de handen in de lucht naar hen toe moesten komen. Dat deden we: we beklommen de dijk en aan de andere kant wemelde het van voertuigen, pantserwagens en soldaten. Russische soldaten...

Twee Russen hielden ons staande. De één hield ons met zijn schiettuig onder schot, door de andere werden we één voor één gefouilleerd. Het weinige dat we bij ons hadden werd op de grond gegooid. Maar ze vonden ook de brief van de Zweedse ambassade en dat heeft ons waarschijnlijk het leven gered. Vergeet niet dat we nog steeds in ons -gehavende en besmeurde, dat wel- Duitse legeruniform liepen, we hadden niets anders...

In krom Duits maakten ze ons duidelijk dat het daar zeer gevaarlijk was en dat het schieten elk ogenblik weer kon beginnen. We werden een eindje verder naar een leegstaand huis gedirigeerd waar we moesten blijven.

Inderdaad begonnen de kanonnen weer te bulderen en buiten was het een drukte van belang. Honderden Russische soldaten, tientallen tanks en andere voertuigen trokken voorbij. Veel Duitse soldaten zagen we zich overgeven. Ze gooiden hun wapens op een grote hoop en werden afgevoerd. In de loop van de dag kwamen er weer Russen die ons aan het verstand brachten dat we moesten gaan. Dat hebben we toen maar gedaan. Dat was dus onze bevrijding... Maar het was nog lang niet voorbij.

Weg van Berlijn

De 'bevrijding' door de Russen was het begin van een tiendaagse tocht, grotendeels te voet, zuidelijk langs Berlijn naar het westen, tot aan de Elbe. Het verhaal van die tocht kan ik niet meer chronologisch vertellen. Ik moet het nu hebben van losse voorvallen en incidenten.

We waren dus met dertien man. Daar sloot zich die eerste dag een Belg bij aan, een Rijksduitsler die uit het leger was gedeserteerd. Hij verschool zich binnen onze groep en wij hadden veel profijt van hem. Hij sprak Nederlands en kende enigszins het gebied waar we door moesten. Met z'n veertien dus. Hij stelde voor te trachten uit handen van de Russen te blijven. Die probeerden alle 'vreemdelingen' in kampen te verzamelen en hij vreesde dat het dan wel eens erg lang zou kunnen duren, voor we weer in eigen land zouden zijn. Maar uit handen van de Russen blijven betekende wel dat we mogelijk opnieuw bij de Duitsers terecht zouden komen...

Het is een barre tocht door oorlogsgebied geworden. Ik heb veel doden gezien, vooral veel gesneuvelde Duitse soldaten. Ik heb daar gezien dat oorlog afgrijselijk is, dat er geen moois aan te beleven valt. Het is pijn, ellende, vernieling, dood, honger, vuur, lawaai, onmenselijkheid.

We hebben uit een magazijn geplunderd, wat kleren en ondergoed hebben we te pakken kunnen krijgen. Ik herinner me drie overhemden over elkaar aangetrokken te hebben. Ons vuile legerondergoed kon weg. Sokken had ik niet meer. Voetlappen moesten om de voeten in nog steeds de Duitse legerschoenen.

Hoe kwamen we aan eten? Pakken wat er te pakken viel. 'Organiseren' heet dat. Een paar kippen vangen op een boerenerf. Aardappelen van het land halen. Een enkele keer konden we brood te pakken krijgen uit een overigens lege bakkerswinkel. Een beetje proberen te koken op een houtvuurtje. Een nacht doorgebracht in een houten barak, propvol met vluchtelingen van alle mogelijke nationaliteiten. Die barak weer moeten ontvluchten omdat er brand uitbrak. Het gebouw brandde tot de grond toe af. Een nacht

doorgebracht in een soort landhuis, een klein kasteel eigenlijk. Daar geslapen op stro. Die nacht kwamen Russische soldaten controleren, dronken en wel. De volgende morgen bleken er in elk vertrek dode Duitse soldaten te liggen. Ook in de kelder. Veel Russische soldaten. Die leverden weinig problemen op. Ruwe bonken, maar de meeste met blanke pit. Jonge jongens vaak. Ze deelden wat brood met ons, brood met ganzenvet. Ze draaiden sigaretten in oud krantenpapier met hun 'magorka', korrelige tabak. Ze dronken wijn zo uit de fles, en veel waren dronken. Horloges waren zeer geliefd en wie zo'n ding had kon het maar beter niet openlijk laten zien. Een Russische soldaat met vijf of meer horloges om zijn arm was echt geen zeldzaamheid.

Ook op fietsen waren ze gek. Als er ergens nog een fiets was, dan werd die direct in beslag genomen. Vaak konden ze niet fietsen, en ik heb dus wel Russische jongens gezien die fietsen aan het leren waren. Ondanks alles een 'komisch' gezicht.

Een nacht doorgebracht in een boerderij, waar we te eten kregen van een Oekraïense vrouw die daar huisde met een paar dochters. Elke dag gelopen. Tot we op een keer aan een bosweg kwamen. Half verscholen in de bosrand stonden daar een stuk of tien tanks, Duitse tanks. Er kwamen Duitsers op fietsen aangereden. De fietsen werden aan de kant gesmeten, ze klommen op en in de tanks en reden er mee weg. De fietsen hebben wij ingepikt en toen ging het wat sneller. Op de fiets door het bos, tot we in een dorpje weer werden tegengehouden door een paar Duitse militairen. We werden naar een ommuurde open plaats van een of ander gebouw gebracht en daar achter gelaten. De Duitsers gingen hulp halen, maar daar hebben we niet op gewacht. Over de muur en weg, maar de fietsen waren we weer kwijt. Weer lopend verder.

We waren dus weer op gebied dat (nog) in Duitse handen was. Ergens verderop op een boerenerf een wagen aangetroffen met, hoe was het mogelijk, een ingespannen paard. Met z'n veertien op die wagen en rijden. Ook dat was na een paar uur afgelopen. Paard en wagen in beslag genomen. Weer verder lopen...

Hoe was het met de oorlog? Daar merkten we weinig meer van. Alleen dus veel vluchtelingen als wij, veel puin, veel kapot, doden nog her en der in het land liggend, duidelijk dat er kort daarvoor hard gevochten was, misschien man tegen man. Uitgebrande voertuigen, hier en daar brandende huizen. Slapen in boerenschuren, in het hooi. Eten zien te organiseren. En elke dag weer een stukje verder zien te komen.

We merkten dat we geleidelijk aan in een soort niemandsland kwamen. Geen Duitse troepen, geen Russen, geen Engelsen of Amerikanen. We naderden de Elbe.

En toen op een dag stonden we dan aan die Elbe, en aan de overkant waren de Engelsen en Canadezen. Er waren veel vluchtelingen die over wilden steken, maar er waren maar weinig bootjes. En geen bruggen. Uiteindelijk alle veertien in een grote roeiboet overgezet, een Canadees aan de riemen. Hij was duidelijk dronken en de overtocht was niet zonder gevaar. Hij maakte ons duidelijk dat de vorige dag nog een boot lek geschoten was door Duitsers en dat er vluchtelingen waren verdronken. Of het waar was waag ik te betwijfelen, maar in die dagen was niets onmogelijk. En we kwamen heelhuids en ongedeerd aan de overkant...

Van de Elbe naar Nederland

Na de oversteek werden we naar een inschrijfpost gedirigeerd. Een vluchtige controle, noteren van gegevens, nationaliteit enz. We kregen een handvol biscuits te eten en lauwe thee. Geen denderende ontvangst.

We werden gelegerd in een enorme houten barak met rijen van houten kribben, tweehoog boven elkaar. Overvol met vluchtelingen van allerlei nationaliteit. Mannen, vrouwen en kinderen, alles door elkaar. Niet anders te eten dan dunne soep en veel biscuit, Engelse kaakjes.

't Was daar een ongeorganiseerde bende. Er werd gestolen bij 't leven. Geen sanitair, de slootkant was er goed voor. 't Was er ieder voor zich en God voor ons allen...

Ik meen dat ik in die chaos ook minstens tien van de overige dertien metgezellen ben kwijtgeraakt. Ik kan me nog één persoon herinneren, ik weet er zelfs nog de naam van: een jonge man van dezelfde leeftijd als ik, uit Rotterdam, hij heette Wim Verpoort en ik heb lange tijd nog een fotootje van hem gehad. Jammer genoeg kwijtgeraakt.

Na twee dagen opbreken en inladen. Weer eens op de trein, nu op open goederenwagons. Geen zitgelegenheid, zitten op de vloer. En dan, net als van Haren naar Oldenburg, van Oldenburg naar Donaueschingen en van Donaueschingen naar Berlijn, een tocht dwars door Duitsland, maar nu wel richting Nederland.

Die reis heeft geloof ik twee dagen en een nacht geduurd. Eindje rijden, tijd stilstaan. Tijdens die rit hebben we gehoord dat de oorlog definitief afgelopen was, dat moet dus 7 of 8 mei geweest zijn.

De route voerde langs verschillende stations, maar ik weet niet meer welke.

Wel herinner ik me een aantal krijgsgevangenkampen waar we langs reden. In de open lucht, langs de spoorlijn, op terreinen zo groot als voetbalvelden. En helemaal vol.

Eten tijdens de reis, de inmiddels beruchte Engelse biscuit. Over hygiënische omstandigheden op de trein kunnen we beter helemaal niet praten. Op een emmer, ook de vrouwen. Dat gebeurde dan achter een beschermmuurtje van mannen... Een klein beetje beschaving was er nog over.

Op de avond van 8 of 9 mei overschrijden we dan de Duits-Belgische grens. Bij Lanaken (vlak bij Maastricht) stopt de trein en krijgen we warme koffie en een snee brood aangereikt door mensen van het Rode Kruis. Dan weer verder door België. Bij Eindhoven gaan we dan de Nederlandse grens over. Een moment om nooit te vergeten.

Terug in Nederland

We kwamen aan in Eindhoven en werden gelegerd in het nu nog bestaande Veemgebouw van Philips. Dat gebouw zat mudvol 'repatrianten', waaronder veel dwangarbeiders, maar ook veel mensen uit concentratiekampen. Het was middernacht toen we er aankwamen.

Na aankomst eerst een summiere registratie van je naam en waar kom je vandaan. Vervolgens kreeg men een kaart met een nummer. En dan ook nog, een half witbrood, wat margarine en wat beleg! Bestemd voor het ontbijt van de volgende morgen. Een half uur later was het schoon op. Straks zien we wel weer verder...

In een grote zaal: strozakken en wat dekens. We zoeken een plekje. Ik naast de al eerder genoemde Wim Verpoort. Verder mannetje aan mannetje, vrouwtje aan vrouwtje en ook wel mannetje aan vrouwtje. En slapen: de eerste nacht in Nederland terug. Het moet nu 9 of 10 mei 1945 zijn...

De volgende (of liever: diezelfde dag) een wat uitgebreidere registratie en een eenvoudig medisch onderzoek. Daarna mogen we wel naar buiten, d.w.z. op het door een hek afgesloten voorplein. We zijn in quarantaine. Eindhovenaren staren ons aan van buiten het hek. De ontvangst is een beetje ontnuchterend. Er volgen wat mededelingen. Voorlopig is voor de mensen die boven de grote rivieren wonen nog geen mogelijkheid om naar huis te gaan. De toegang naar dat gebied is nog niet vrij. Kan nog wel even duren.

Verder over de gang van zaken bij het eten: gaat natuurlijk op nummer en ordelijk. Tegen ordeverstoorders zal streng worden opgetreden. We kunnen ons weer behoorlijk wassen. Douchen o.i.d. is er nog niet bij, die zijn er

niet. Wel behoorlijk sanitair gelukkig. Om een uur of twaalf aantreden voor het eten. Er worden wat gamellen met stampot binnengebracht. Met mijn schaalte dat me door heel Duitsland heeft vergezeld, zijn we in angstige afwachting: zou er wel genoeg zijn? De nummers worden afgeroepen: een heel eind bij mijn nummer vandaan. Maar toch: we komen aan de beurt. Een volle schep kostelijke stampot, een kop op het schaalte. Een hoeveelheid die ik nu met geen mogelijkheid meer aan zou kunnen. Maar het gaat erin, helemaal. En als iedereen een beurt gehad heeft, kan degene die nog meer wil komen voor de beroemde 'overschep'. Ik ook, Wim Verpoort ook, en ook die tweede schaal gaat erin. Ik heb later wel eens verteld, dat ik op die manier zeven keer geweest zou zijn, maar dat lijkt mij nu lichtelijk overdreven. Maar het was in ieder geval zeker drie keer... Hoe we dat overleefd hebben is me een raadsel.

Het staat me nog helder voor de geest, hoe gefixeerd we waren op eten. Op het dierlijke af. Alles wat je te pakken kon krijgen en eetbaar was, pakte je en at je op.

De sfeer in die grote groep is redelijk goed. Er wordt gelachen en soms wat gezongen. Er is een piano, en 's avonds gaat er iemand achter zitten en wordt er gespeeld en gezongen. Vaderlandse liederen vooral... Er zijn mensen bij wie de tranen over de wangen rollen, en niet van het lachen.

Er is ook een wat diepgaander politiek onderzoek. Ieder op zijn of haar beurt moet voor een commissietje verschijnen en wordt ondervraagd. Hoe is ie in Duitsland terechtgekomen, wat heeft ie daar gedaan. Er wordt onder de oksels gekeken of daar wellicht het beruchte SS-tekentje in is getatoeëerd. Ik vertel ze kort de waarheid en men aanhoorde kennelijk een al bekend verhaal.

Na een paar dagen wordt een aantal nummers afgeroepen. Het mijne ook. Wim Verpoort niet. Na het middageten (kostelijke stampot) worden we op open vrachtauto 's geladen en rijden we weg. Het moet 13 of 14 mei zijn.

Oirschot

We rijden naar Oirschot in Noord-Brabant en komen terecht in een klooster van de paters Montfortanen. Ik schat onze groep op zo'n veertig, misschien vijftig mensen.

In een paar grote kamers liggen strozakken en slaan we ons leger maar weer op. Ik weet van dat verblijf in Oirschot niet veel meer te vertellen. Het nog steeds zo belangrijke eten was er goed en voldoende. Niet veel vrijheid, alleen in de tuin. We konden wel bij de paters naar de kerk als we dat zou-

den willen. En ze hebben ook nog een soort 'gezellige avond' voor ons georganiseerd, met zang en voordracht.

Nog een keer een politiek onderzoek voor iedereen. Het verblijf in Oirschot heeft geduurd tot 17 mei. 's Avonds kon een beperkt aantal mensen op, naar ik meen, twee open vrachtauto's mee naar het noorden. Hoewel mijn naam niet werd afgeroepen zag ik toch kans een plaatsje te veroveren op de tweede auto. En daarmee begon de lange rit naar het noorden, op mekaar gepakt, staande in die auto, je aan elkaar vastklampend. Waar het eindpunt zou zijn was niet bekend.

Maar na een rit van enige uren arriveerden we in... Zwolle! Bij de oude Ambachtschool aan de Deventerweg/Hortensiastraat was het eindpunt, allen uitstappen.

We konden voor die nacht in de school onderdak krijgen, werd er gezegd. Maar ik had helemaal geen zin meer in nog een nacht, ik wilde naar huis, naar Kampen. En, 't was tenslotte goed weer, besloot ik dan maar te gaan lopen.

Dat heb ik dus gedaan. Midden in de nacht heb ik, moederziel alleen, de lange weg afgelegd van Zwolle naar Kampen. Geen mens tegengekomen, alleen ter hoogte van Wilsum was er een vrouw. Die vertelde me dat de IJsselbrug bij Kampen vernield was en dus onbegaanbaar. Maar er zou een veerpont zijn...

Kampen en eindelijk weer thuis

Aan die nachtelijke en eenzame voettocht kwam toch een einde, want plotseling lag daar Kampen voor me. Het silhouet was in het donker vaag zichtbaar. De IJssel glinsterde wat, dat kan ik me, gek genoeg, herinneren. En ik zag het houten plankier, dat kennelijk naar de veerpont zou leiden. Zo herinnerde ik me dat ook nog uit 1940.

Aan het eind zag ik de veerbel, en in de stille nacht luidde ik even de bel. Wachten.

En, hoe was 't mogelijk, in het nachtelijk donker doemde daar de pont op en legde aan. Twee mannen bedienden de pont. De ene was de brugwachter Diender van de Louise de Colignysingel, nu allang overleden. De ander weet ik niet meer.

Ik werd naar de andere kant gevaren. We hadden weinig woorden voor elkaar. En aan de Kamper kant stapte ik dan op de wal. Het was ongeveer half twee in de nacht van 17 op 18 mei 1945. Precies een half jaar na de razzia in de polder...

No. 368.E.16065.
WL No.

Beslissing betreffende onvoorwaardelijke buitenvervolginstelling

De Procureur-Fiscaal bij het Bijzonder Gerechtshof te Arnhem ;

Gezien de processtukken inzake tegen: **Hendrikus F. HOLLANDER**
Kampen, Buiten Nieuwstraat 57
geboren te **Kampen** , op **2-12-1925**

Overwegende, dat

de tegen betrokkene gerezen verdenking ongegrond is gebleken ;

~~de tegen betrokkene van zedelingen en is, dat oplegging van een straf of maatregel
in zake de tegen betrokkene ook strafbaar is, het Tribunal de Besluit met betrekking tot
de zedelingen.~~

Bepaalt, dat betrokkene te dier zake **ONVOORWAARDELIJK** buiten vervolging
wordt gesteld, met dien verstande, dat zijn ~~naam~~ in die processtukken geteelde gedra-
gingen ook niet meer kunnen worden onderworpen aan het oordeel van een Tribunaal.

Velp, 9 Maart

194

~~De~~ Procureur-Fiscaal voornoemd.
Vanwege den
De Officiere Fiscaal voor Jeugdzaken

A. van der Borch

(A. van der Borch.)

'Beslissing betreffende onvoorwaardelijke buitenvervolginstelling'.

In het donker van de nauwelijks verlichte stad ben ik naar mijn ouderlijk huis gelopen. Via de Koornmarktspoort en de Koornmarkt, de Oudestraat en de Buiten Nieuwstraat. Daar trok ik aan de bel. Mijn vader deed open en plotseling waren ze er allemaal: mijn moeder, broers en zusters. Het was voorbij.

Tenslotte

De eerste tijd was natuurlijk moeilijk. Ook in Kampen was het niet allemaal eenvoudig geweest... Er moest gezorgd worden voor wat kleren en schoenen. Voor bonkaarten om voedsel te kunnen kopen. Melden op het repatriëringsbureau. Doorgestuurd naar het ziekenhuis, medisch onderzoek, ontluizen en ontsmetten. Weer wennen aan het gewone, nu naoorlogse, leven. De bevrijdingsfeesten in Kampen waren nog in volle gang, die heb ik nog voor een deel meegemaakt. Na een week of drie, vier, slaagde ik erin aan het werk te komen. Niet meer in mijn eerdere baantje, maar op een kantoor in Zwollerkerspel. Het normale ritme begon.

Kort na mijn terugkeer in Kampen kreeg ik bezoek van een ambtenaar van justitie. Hij stelde allerlei vragen over mijn wedervaren in Duitsland. Het werd vastgelegd in een procesverbaal. Gedateerd 9 maart 1948 ontving ik een officieel briefje van de Procureur-Generaal bij het Bijzonder Gerechtshof te Arnhem. 'Beslissing betreffende onvoorwaardelijke buitenvervolginstelling'. De brief bevatte de mededeling dat de tegen mij gerezen verdenkingen ongegrond waren gebleken. Het was ondertekend door de Officier Fiscaal voor Jeugdzaken A. van der Borch. Het stuk is nog in mijn bezit.

Ik ben aan het eind van mijn verhaal gekomen. Ik ben blij dat ik het opgeschreven heb, al kostte dat vaak (emotionele) moeite...

November 1995

Naschrift van de redactie:

In juli 2004 kreeg de redactie een verslag van Henk Hollanders ervaringen in Duitsland tijdens de Tweede Wereldoorlog. Met toestemming van de familie is besloten dit zeer persoonlijke relaas van onze oud-kroniekschrijver integraal te publiceren.

Elders in deze *Kamper Almanak* wordt in een In Memoriam stilgestaan bij zijn overlijden.